

DE L'ESCRIVENT AL NOTARI I DE LA "CHARTA" A L'INSTRUMENT. RECEPCIÓ DELS USOS NOTARIALS ITALICS A CATALUNYA*

Josep M. Pons i Guri

A la segona meitat del segle XII, un conjunt de circumstàncies, a les quals no fou aliena la penetració del dret que esdevingué comú de les nacions de l'occident cristià, introdueix a Catalunya un nou sistema notarial que arrelarà plenament a la centúria següent, i que afectarà tant les formalitats externes dels documents, com el procés de la seva creació i la seva credibilitat consegüent a la idoneïtat, autoritat i fe dels seus redactors conferides per la potestat pública. Si ens pertanyés d'establir la frontera entre l'alta i la baixa medievalitat, no vacil·laríem a triar aquest moment, per més que el límit resti imprecís i els canvis no es presentin immediats ni uniformement sincronitzats arreu.

Sota l'imperi de la Llei gòtica, tal com ja havia esdevingut a Roma, tardaren molt a aparèixer escrivans que disposessin d'idoneïtat que fes presumible la fe dels documents. A la naixent Catalunya, l'únic funcionari encarregat professionalment de la redacció i acreditació dels documents era el que estava al servei de la potestat, un *scriba* o *scriptor comitis* amb funcions cancel·leresques, tal com les del *notarius regis* de la legislació visigòtica. La documentació corrent era redactada pels que sabien escriure, que acostumaven a ser els eclesiàstics, i no tenia el concepte d'instrument públic, car la producció documental, excepte l'emanada del poder públic o dels seus jutges, era el que avui coneixem per

escriptura privada. En el vell dret romà, àdhuc en el baix imperi, ja havia esdevingut el mateix i, fins i tot, el valor jurídic dels documents, en cas de discrepància, era menys que discutible i la mateixa Constitució 76 de Justinià gairebé donava més força provatòria als testimonis, que no pas al document, tal com ho feu després la *Lex Romana Visigothorum* i, més tard, el *Liber Iudicum* vigent a Catalunya durant tota l'alta edat mitjana. Pel dret justinianenc, en aquells casos calia que el notari o *tabellio* o bé el seu *scriptor*, si aquest darrer havia escrit el document, aquells que ens fossin testimonis i, fins i tot, el *ratiocinator* o comptable, si aquest hi hagués intervingut, reconeguessin sota jurament l'autenticitat del document. Només, a manca d'altres mitjans, com era en el cas de mort del notari i dels testimonis, s'anava a una *collatio literarum* o coteig amb altres escriptures de legitimitat segura. La *Llei gòtica* aplicada a casa nostra també admeté aquell examen comparatiu de lletres amb el nom de *contrapactio scripturarum*.

En cas de pèrdua o destrucció d'una escriptura, podia ser reconstituïda aplicant el mètode establert al *Liber iudicum* per a la *reparatio scripturarum*, seguint una llei de Kindasvind inserida al títol V del llibre VII de l'esmentada compilació visigòtica en la part final que comença amb les paraules *Sed sola negligentia*, etc. Aquella refacció del document per-

dut tenia lloc *per publica iudicum investigatione*, en la qual, si encara vivien els testimonis de l'acte originari, n'hi havia prou amb la seva manifestació; en cas contrari, calia recórrer al que diguessin altres testimonis que haguessin vist l'escriptura mancada i la coneguessin en la seva integritat, *omnem textum vel firmitatem eiusdem scripturae plenissime nosce*. En aquest sistema, l'*scriptor* o redactor de l'instrument era un de tants testimonis. Pels documents refets d'aquesta etapa de la nostra història que coneixem, sembla que no es filaria massa prim, en el cas de deposició d'aquells que haguessin conegut el document *de visu* sense haver-hi intervingut ni tan sols com a testimonis, quant al seu atorgament. Algunes *reparationes scripturarum* es feren sense poder atribuir una datació concreta, noms dels testimonis ni de l'escrivà originari i, necessàriament, havien de presentar anacronismes i altres irregularitats, fins al punt que, sovint, quan no venen transcrits en el procés de la refacció, fan sospitar de la seva falsedat, com esdevé en un bon nombre d'assentaments en cartorals, on es fa difícil discernir entre el que simplement no és autèntic i el que és realment fals.

A Catalunya, el pas del simple document a instrument públic anà vinculat amb la professionalitat o titularitat del seu autor. L'*exarator* o escrivà, en la Catalunya alt-medieval, tardà a manifestar una professionalitat i la seva tasca roman, en general, en mans dels clergues, que en la cloenda dels documents fan constar la seva condició de *diaconus*, *apodiaconus*, *presbyter* o la més habitual de *levita*. Al segle XI, trobarem notícies concretes d'un principi de professionalització

de l'escrivent, sense, però, deixar al marge la seva condició clerical quan qui escriu el document és un eclesiàstic, cosa que esdevé en la immensa majoria dels casos, puix que les seves autoritzacions escripturàries ultrapassen el 90 per 100 de la documentació d'aquella centúria a Catalunya ¹; de vegades, però, hi trobarem mestres i gramàtics ², altres juristes ³ i jutges ⁴. Serà ben difícil de trobar esmentats, els escrivans d'aquesta etapa, amb el qualificatiu de notari ⁵.

En el decurs del segle XII ja seran quelcom més abundosos els redactors dels diplomes que fan constar la seva professió d'escrivà ⁶, però persistiran els gramàtics en l'autorització dels actes i contractes ⁷ i algun que altre jutge que faci ús de l'art d'escrivania ⁸. Però seran ben comptats els que es diran *notarius* i encara, els més, només ho faran quan actuen també de cancellers al servei d'una *potestat*, ja sigui civil, ja eclesiàstica ⁹. El tan conegut escrivà reial, Bernat de Caldes, l'any 1176, sota la influència del dret comú, no dubtarà a autotitular-se *tabellio* ¹⁰. Malgrat tot, en tota aquella centúria i en bona part del segle XIII el nombre dels clergues no professionals que exerceixen funcions d'escrivania encara serà superior al dels *notarii* o *scribae* titulats.

Les escrivanies públiques, amb titulars investits de fe notarial, seran creació de la Potestat —comte sobirà, rei o baró jurisdiccional— o per la corporació a la qual el poder públic hagi atorgat aquesta facultat, sovint a manera de notaria demarcada amb competència exclusiva dins d'una àrea territorial prefixada. Un bon nombre d'aquestes creacions són prou conegudes des del seu origen, com és en els casos de la concessió de la nota-

ria pública de Vic l'any 1135 ¹¹, la de Vilafranca el 1188 ¹², la d'Igualada el 1189 ¹³, la confirmació de la de Vic de 1194 ¹⁴, la creació de la de Montblanc ¹⁵ i de la de Manresa el mateix any ¹⁶, la de la vila de Besalú el 1203 ¹⁷, i moltes més ja en ple segle XIII, sense comptar altres notaries públiques del segle XII ben identificades de les quals desconeixem, però, el document de la seva respectiva creació ¹⁸.

Els nous corrents jurídics, sota la influència del *iūs communis*, venturosa convivència del dret romà justinianenc amb l'imperial germànic, el canònic i els usos feudals, repercutiran en la sistematització del notariat. Irneri de Bolonya, que a més de científic fou un pragmàtic, amb el seu *Formularium tabellionum* posà aquell dret a l'abast dels notaris i escriptors, com a via de la seva adaptació com a precepte positiu ¹⁹. Aquell trencall dels segles XII-XIII, és el moment en què, a casa nostra, es produeix l'adaptació del nostre sistema notarial als usos italics inspirats en el nou dret. A Catalunya, no se seguirà exactament tota la sistemàtica bolonyesa, però s'en prendrà el més essencial.

El mot *charta* esdevé un concepte genèric, aplicable a tot el que era posat per escrit i, també, a la matèria escriptòria encara no utilitzada, com *charta membrancea* (pergamí) o *charta papiracea* (paper). Quan el document ha estat redactat amb les formalitats exigides, rebent la corroboració de la fe de l'*scriba*, *notarius* o *tabellio*, rebia la consideració d'*instrumentum*, bé que alguna vegada, també, s'apliqués el nom de *charta* a les escriptures *publicam formam confectae* contraposant-les als seus enregistraments dels quals parlarem més endavant.

La sistemàtica bolonyesa, estesa als altres llocs italics, partia, inicialment, de la *rogatio*, o sia, la petició dels interessats en l'atorgament. Això no representava res de nou a casa nostra, car, en diplomes del segle XI, l'escrivà ja fa constar la fórmula *rogatus scripsi*. La *rogatio*, ací, es feia verbalment, bé que en algun cas s'hagués pogut produir per escrit; de fet existia, sense cap altra formalitat, pel fet d'encarregar l'escriptura i, lògicament, no caldria esperar una intervenció del notari si no li era, d'alguna manera, demanada. En rebre l'encàrrec, el notari prenia les dades necessàries per poder redactar el document, aprofitant un retall de pergamí o de paper, al qual se li donà el nom de *scheda* o bé el seu diminutiu *schedula*, derivatiu d'*schedius* ²⁰. No tenim constància de si, en aquesta etapa, s'hagués fet ús de les tauletes encerades, bé que no gaire anys abans encara s'havien emprat en la preparació d'algun testament escrit ²¹.

Redactada l'escriptura en la *charta*, aleshores gairebé sempre en pergamí, es deixava sense cloure i sovint, fins i tot, sense el nom dels testimonis. Fet això s'inscribia un resum del seu contingut en un llibre de registre. Aquests assentaments reberen en la sistemàtica italo-bolonyesa, amb ben poca propietat, el nom de *protocollum*, en record d'aquella formalitat justinianenca que no es renova, ²² i, també, els de *rogatio* o *rogito*, mentre que el volum que les recollia era conegut per *liber protocollorum*. Els assentaments o enregistraments calia que continguessin els noms dels atorgants, un resum de l'instrument, la seva data, noms dels testimonis i els dels fiadors, si n'hi havien; les clàusules d'estil es podien resumir per mitjà de la seva primera o

primeres paraules seguides d'etceteració. El nom dels testimonis es podia deixar en suspens i posar-lo al moment que els interessats expressaven la seva conformitat en l'instrument. I finalment, l'escriptura rebia la cloenda del notari per mitjà de la qual l'instrument es considerava posat en pública forma; això darrer es consignava mitjançant unes línies posades sobre l'assentament al llibre de registre. El sistema de datació italo-bolonyès es regia el còmput de la Nativitat de Jesucrist, és a dir, s'iniciava l'any el vint-i-cinc de desembre i, al mateix temps, es feia ús del còmput per l'ordinal de la indicció romana.

A Catalunya, la sistemàtica itàlica es començà a aplicar a les escriptures públiques, bé que no en conservem constància documental fins entrat el segle XIII amb els primers llibres de registre coneguts, tots ells escrits sobre paper. Ajudà molt, en això, la divulgació d'aquesta matèria escriptòria a casa nostra ²³ que permeté els enregistraments d'una manera econòmicament més accessible i, fins i tot, en la formació de les *schedae* i els borradors. Bé que bona part del paper procedís de manufactures valencianes, car les relacions comercials amb els estats musulmans de la península eren freqüents, a Catalunya mateix feia un temps que s'havia començat a produir paper ²⁴.

Per a l'estudi d'aquesta etapa d'implantació del nou sistema a casa nostra, disposem d'un elenc d'onze llibres de registre d'instruments notariais, redactats en la primera meitat del segle XIII. D'aquests llibres, però, no n'hi ha cap de les poblacions més importants i populoses com foren Barcelona, Girona, Lleida, Tarragona i Tortosa, de les quals els lli-

bres notariais més antics conservats són de les acaballes del segle XIII o inici del XIV, quan el sistema ha arrelat definitivament. Això ens obliga a no establir conclusions definitives en una matèria com aquesta a la qual seran possibles noves aportacions.

La més antiga d'aquestes peces consisteix en 24 fulls en paper mal conservats, sobretot en el seu terç inferior, atacat per la humitat. El seu format és en foli. Pertany a l'Arxiu de la Seu de Manresa. Els fulls conservats fan creure que, quan menys, corresponen a dos volums diferents. Un d'ells, perfectament datat, comença un 4 d'octubre i, al capdamunt del sisè foli, hi ha constància del canvi d'any amb l'expressió de *.VIII. kalendas ianerü anno Domini. Mº. CCº. xxº. tertio*, o sia, segons l'estil bolonyès, el dia de Nadal de l'any 1222, amb el qual començava l'any 1223 pel còmput de la Nativitat del Senyor, fet que no deixa de cridar l'atenció, car, aleshores, ja feia més de 40 anys que, a Catalunya, estava en ús el còmput florentí de l'Encarnació, que començava el 25 de març.

Amb un conjunt de nou folis més, es repren un 9 de maig –sens dubte per la pèrdua de folis intermitjos –i segueix ordenadament fins a un nou canvi d'any, *.VIII. kalendas ianerü anno Domini. Mº. CCº. xxº. quinto*, o sia, Nadal del 1224, els restants assentaments segueixen fins al 13 de gener, ja del 1225, en el darrer foli conservat. Després altres 10 folis de característiques semblants, però de mà diferent, 5 d'ells abasten d'un primer de maig fins al 24 de novembre i, els restants, del 21 de gener al 15 d'abril, sense especificació de l'any. Estan escrits en lletra cursiva notular, degradació de la post-carolíngia. De les altres ca-

racterístiques d'aquests llibres en parlarrem en fer l'examen de conjunt dels altres d'aquesta primera etapa. Aquests fulls, que comprenen 4 d'octubre de 1222 al 13 de gener de 1225, constitueixen el més antic dels llibres notariais catalans, coneguts fins avui. Encara inèdit, en prepara l'edició crítica un equip format per Josefina Arnall, Ignasi Baiges, Josep M. Gasol, Hug Palou, J. M. Pons i Guri, i Marc Torra.

El segueix en antiguitat un llibre notarial de l'escripció pública d'Alcover, conservat a l'Arxiu Arxidiocesà de Tarragona, que fins ara havia estat considerat el més antic dels nostres registres d'instruments. Els seus assentaments comencen el 24 d'agost de 1228 i acaben el primer d'agost de 1229²⁵. Ha estat editat íntegrament²⁶.

El mateix arxiu metropolità de Tarragona té un manual de la notaria de Siurana començat el 21 d'agost de 1229 amb el darrer assentament del 31 d'octubre de 1239²⁷.

El primer dels llibres notariais de la sèrie de l'anomenada Cúria fumada de l'Arxiu Diocesà de Vic comença els seus enregistraments el 21 de setembre de 1230 i continuen fins al 18 de novembre de 1233²⁸.

Segueix, en cinquè lloc d'antiguitat, un llibre que inicia els fons de protocols, conservats a l'Arxiu Històric Comarcal de Terrassa, que comprèn del 30 d'abril de 1237 al 21 de març de 1242. La seva escriptura és decididament pre-gòtica, força avançada.²⁹ Ha estat editat recentment³⁰.

Un llibre notarial que inicia la sèrie de la Guàrdia dels Prats, conservada a l'Arxiu Arxidiocesà de Tarragona, comença el 30 de març de 1238 i segueix fins

al 29 de juny de 1261. Obra de diversos escriptors, de vegades amb una cursivitat de lletra molt pronunciada i, altres, amb tendències pre-gòtiques més evolucionades³¹.

El mateix arxiu metropolità de Tarragona, que es manifesta tan ric en fons notariais d'aquesta etapa³², posseeix un volum de la notaria de Santa Magdalena de Blancafort, bé que en mal estat, iniciat en data poc precisa, però de 1239, amb assentaments que perduren fins a 1263³³.

L'Arxiu Històric Fidel Fita, en els seus fons adventicis, conserva plecs desenquadernats que constitueixen 40 folis d'un registre de l'Escripció de Santa Coloma de Queralt, amb data inicial del 29 de juliol de 1240 i final del 15 de març de 1251³⁴. Formava part dels que, en els seus estudis, havia consultat Joan Segura i Valls³⁵.

Novament, ens toca fer esment d'un altre llibre notarial, conservat a l'Arxiu de l'Arxidiòcesi de Tarragona, aquesta vegada pertanyent a la parròquia de Santa Maria de Maldà. Els seus assentaments comencen el primer d'agost de 1245 i fineixen el 24 de juliol de l'any següent³⁶.

Entre els fons notariais conservats a l'Arxiu Comarcal d'Olot, cal fer esment dels de la notaria del terme del Castell de Santa Pau, el primer dels quals comença l'any 1248³⁷. El vam utilitzar anys enrera³⁸.

Clou aquesta relació de fons notariais conservats de la primera meitat del segle XIII, el registre de Sant Joan de les Abadesses que comença el mes de gener de 1250 i fineix al desembre de 1255, primer de la sèrie d'aquella localitat, guardat a l'Arxiu Comarcal de

Puigcerdà ³⁹. El seu estat de conservació és molt deficient.

El mòdul d'aquests llibres no es presenta amb uniformitat. El de Manresa, de l'any 1222, malgrat el pèssim estat del terç inferior dels seus fulls, mostra un format foli molt generós; també són en foli els de Vic (1230), Terrassa (1237), Guàrdia dels Prats (1238), Maldà (1245) i Santa Pau (1248), mentre que els d'Alcover (1228), Siurana (1229), Blancafort (1239), Santa Coloma de Queralt (1240) i Sant Joan de les Abadesses (1250) adopten el format en vuitè.

Excepte en el cas del primer, o sia, el de Manresa, que fa les seves datacions segons el còmput de la Nativitat, tots els altres d'aquesta relació segueixen el mètode florentí de l'Encarnació, força usat, aleshores, a Catalunya. Cap d'ells, ni el de Manresa, fan esment de l'ordinal de les indiccions romanes propi del sistema italo-bolonyès ⁴⁰.

En els enregistraments de tipus itàlic, com esdevé principalment en els de Gènova del segle XII, hom veurà la data situada en l'ordre que correspon en l'escatocol de l'instrument. En els registres catalans del moment que estudiem hi és posada, ben sovint, a continuació de l'esment dels testimonis o fermances sense un lloc fix i, ben sovint, s'omet quan li correspon el mateix dia de l'assentament precedent; en alguns casos, hi figura una data inicial, afectant els instruments d'un mateix dia. Cal notar que, freqüentment, els nostres registres d'aquells anys, procuren que el canvi d'any es mostri de manera que destaquí dins el conjunt de la respectiva pàgina.

Excepte pel que fa als testaments, que no s'acostumaven d'enregistrar fins des-

prés de la mort de l'atorgant, les insercions dels instruments presenten un ordre cronològic gairebé perfecte, molt millor que el que produí temps després la Constitució *Ad occurrendum desidia* de la Cort de Perpinyà de 1351 amb la seva excessiva tolerància sobre el moment d'inserció de les *imbreuaciones* als llibres notulars; d'aquesta manera resultà pitjor el remei, que la malaltia.

Els assentaments que enregistren els instruments són molt concisos i, en certs llibres, com és en els de Manresa i Alcover, la concisió és molt exagerada. En general, els enregistraments d'aquesta etapa, a Catalunya, no presenten clàusules d'estil ni tan sols insinuades, excepte en algun cas esporàdic en què, per raons desconegudes, el diploma s'ha inserit detalladament ⁴¹.

Paleogràficament mostren una escriptura tendent a la cursivitat, de tipus notular, amb lletra post-carolíngia molt degradada, que a poc a poc anirà prenent modalitats pre-gòtiques, sobretot en els darrers llibres de la relació anterior. S'ha d'observar el cas del Llibre Notarial de Terrassa, abans esmentat, en el qual el notari, Bertran de Santcristòfor, mostra una escriptura de gran personalitat decididament pre-gòtica, pròpia de les modalitats que no es generalitzen en la construcció dels grafismes fins molt més avançat aquell segle ⁴². També, es mostra, en tots aquests llibres de registres notariais catalans, la tendència a exagerar l'abreviació de les paraules per via de supressió o apòcope, cada vegada, amb més insistència i que, passada la meitat d'aquella centúria, afecta tant a clàusules d'estil com a frases enteres dels escrits d'aquella etapa, fins a l'extrem que, anys després, calgué que mirés de posar-hi fi la fa-

mosa Constitució *Ad occurrendum desideriae* de la cort de l'any 1351 ⁴³.

Si, com hem dit abans, els enregistraments es qualifiquen de *protocollum*, *rogatio* i *rogito* en el sistema irnerià, ací reben el nom de *notula* i el de *imbrevisatio*. Pel mètode bolonyès, els llibres de registre es diuen *protocollum* o *liber protocollorum*. A Catalunya, rebran els noms de *calendarium* o *canalar*, *regestrum*, *capibrevium*, *repertorium*, *imbrevisarium*, *manuale*, *liber notularum*, *liber instrumentorum*, etc. Els mots *protocollum* i *liber protocollorum*, no seran emprats, ací, fins al segle XIV, en plena romanització ⁴⁴.

En els llibres notariais catalans de la primera meitat del segle XIII veurem, en general, que, tal com esdevé en els itàlics, se separa un assentament de l'altre per mitjà d'una línia horitzontal.

Però, així com en aquests darrers, els itàlics, hi ha una clara separació dels assentaments i una gran claredat en la seva redacció ⁴⁵ en molts dels catalans, com en els casos de Manresa i Guàrdia dels Prats, es tendeix a atapeir els textos, tal com si hi hagués la pruija d'estalviar el paper.

Així mateix, recollim del sistema irnerià el barrat que es traçava damunt dels assentaments un cop l'*instrumentum* havia estat posat en pública forma amb la cloenda estesa de mà del notari. Aquests barrats, generalment traçats de dalt a baix, obliquament, de dreta a esquerra, figuren en nombre variable, segons ús de cada notaria. A vegades, com en el cas excepcional del registre d'Alcover de l'any 1228-1229, esmentat en segon lloc, es muda el sentit de les barres i prenen un aspecte de "ziga-zaga". Aquesta senyalització perdurà fins a la posterior

sistematització dels procediments notariais de l'edat moderna.

La presència de testimonis de l'atorgament de l'*instrumentum* en llibres itàlics del segle XII es consigna marginalment un cop el respectiu interessat ha donat el seu assentiment a l'escriptura. En els llibres notariais catalans, l'esment del testimoni es consigna al peu de l'assentament, unes vegades a la mateixa línia i altres en una ratlla separada. Algunes vegades, l'enregistrament dels llibres catalans s'ha fet de manera tan descurada que hi ha el mot *testes* sense que a continuació digui el nom i, fins i tot, alguna vegada, figuren inserits els noms sense expressar si són de testimonis o de fiadors, bé que aquestes irregularitats són poc freqüents. En algun cas, en el qual no hi ha hagut unitat de l'acte de manifestació del consentiment, per haver-lo donat les parts separatament, figuren, també per separat, els testimonis d'una i altra part, però sense la indicació de a qui corresponen.

En els nostres llibres notariais veiem, ben aviat, els senyals que acrediten que l'*instrumentum* ha estat consentit pels respectius atorgants. Aquests senyals, que són una modalitat típicament catalana, se situen damunt del nom patronímic de l'interessat i adopten distintes formes. Dues petites ratlles paral·leles inclinades són la forma més corrent, i ja la veiem emprada en el nostre registre notarial més antic, o sia, el de Manresa. En alguns altres, aquest advertiment es posa per mitjà d'un punt vigorós, que a voltes sembla una virguleta, sobre els patronímics, com és en els casos dels manuals d'Alcover (1228), Siurana (1229) i Vic (1230). Aquests senyals, que es manifesten en diverses formes, àdhuc a vegades per mitjà

d'una creu posada davant del nom, es mantindran fins a ben entrada l'edat moderna ⁴⁶. Veurem, sovint, posats aquests senyals, també, sobre els noms dels fiadors o fermances.

El fet que els atorgants o els fiadors hagin fet jurament, tant si aquest correspon a una possible clàusula de seguretat, com si s'ha fet per corroborar alguna renúncia de drets per part d'una dona o d'un púber menor de vint-i-cinc anys, ho fan present en els nostres llibres unes lletres diminutes que diuen *iur*, *iurat*, *iuravit* o bé *iuraverunt*, volades sobre els noms respectius.

En els llibres catalans d'aquesta etapa encara no trobarem les sigles i abreviacions marginals, després tan freqüents, que s'ha lliurat l'instrument posat en forma pública als interessats amb les fórmules *actum traditum*, *clausum traditum*, *carta tradita*, *instrumentum traditum*, o altres similars. L'única vegada que hem vist una d'aquestes notes marginals en un manual notarial de la primera meitat del segle XIII ha resultat que, havia estat posada molts anys després, en lletra que corresponia paleogràficament al segle XIV, amb motiu del lliurament d'una nova còpia de l'escriptura.

Fora de les clares influències dels mètodos atribuïts a Irnerius, de les quals hem anat parlant fins ací, difícilment podríem creure que a la primera meitat del segle XIII a Catalunya fossin tingudes en compte les fórmules i tractats itàlics, car, al marge que en aquells moments no se'n troba notícia, els nostres actes i contractes conserven molt de la precedent inspiració visigòtica. Altrament, no veiem enlloc cap rastre que faci pensar en el *Liber formularius* de Ranier de Perugia

de 1216, ni en l'*Ars Notariae* de Bencivene de Nòrcia de 1235 i, encara menys, en les més tardanes *Summa notariae* de l'anònim aretí de 1240-1243 i l'*Ars notariae* de Salatiel de 1242; i, evidentment, tampoc, en cap de les grans obres de Rolandino Passagiere (produïdes a l'entorn de 1250), ni del seu sequaç Pietro d'Unçola. Els tractats no influïren a casa nostra fins molt més endavant i, encara, ben sovint, amb la intermediació de fórmules i *summulae* de caràcter casolà ⁴⁷.

La penetració del Dret comú seria molt difícil de seguir només a partir dels enregistraments d'aquests primers llibres notariais, per la manca de clàusules d'estil i, fins i tot, de renúncies de drets que només podrem suposar en algun cas de constància de jurament. No obstant, veurem rares excepcions en les quals, sens dubte, el notari inserí gairebé literalment l'instrument, segons minuta produïda per algun jurista en aquell cas concret, com és el d'un enregistrament del primer manual de la Guàrdia dels Prats ⁴⁸. La recepció del nou dret, pel que fa a l'àmbit del civil privat, es podrà seguir, amb els seus alts i baixos, per mitjà dels instruments posats en forma pública, però, en un començament només per l'esment de les seves normes en sentit negatiu, com si es temés que les especulacions dels juristes poguessin frustrar les obligacions concretes en les escriptures. El coneixement positiu del Dret comú s'observarà més aviat en un àmbit més culte, alguna com ara disposició reial, aplecs de suposat dret consuetudinari o en algun *iudicatum* o arbitrament, i en l'advocació de les causes ⁴⁹. En els actes notariais seguirem veient l'ús del verb *do* en lloc de *trado*, el mot *aixovarius* en lloc de dot,

l'absència d'institució d'hereu en els testaments ⁵⁰, un nombre insuficient de testimonis en aquests darrers atorgaments, els mots *precarium* o *acapitum* en el sentit d'*emfiteusi* —expressió desconeguda dels nostres notaris d'aquells moments— etc. I ja no diguem quan els instruments presenten renunciïes de drets específiques en els quals veurem no pocs despropòsits jurídics. En aquells primers cinquanta anys del segle XIII, els nous corrents jurídics van influir més en la forma o apariència externa, que en el contingut del nostre sistema notarial. No oblidem que aquells escrivans o notaris encara no eren juristes i que el notariat fou, simplement, un *ars notariae*. No havia de tardar massa temps, però, arribar el ple

triomf del Dret comú a casa nostra.

No obstant això, des dels primers enregistraments dels *libri notularum*, a la seguretat jurídico-documental que donà aleshores el notariat públic cal afegir les garanties d'una major fidelitat en la *reparatio instrumentorum*, que es pogué basar en l'enregistrament del document, oi més quan presentava els barrats expressius d'haver estat posat en pública forma i els signes del consentiment dels atorgants ⁵¹.

Per acabar, oferim als nostres oients una sumària bibliografia, que els serà fàcilment assequible a la biblioteca de la seva Facultat d'Història o, si més no, a la de la Institució Milà i Fontanals del C.S.I.C.

NOTES

* Transcripció de la conferència pronunciada en motiu de la cloenda del II Màster en Arxivística, a Barcelona, i del I a Girona.

¹ Són escassos els que es manifesten *scriptor* despullats de la seva condició clerical, com p.e. el *Iohannes scriptor* de l'any 1016, el *Berengarius scriptor* de 1065, el *Petrus scriptor* de 1064 i 1065, i un *Landwinus scriptor* de 1072. (J.M. Pons i Guri, *Llibres notariais catalans*, en actes del Simposi Internacional "Trivium, Quadrivium, Studium" Dep. Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica de la U.B. 1990, pàg. 98, n. 1). Més corrents són esments com els d'*Arnallus sacer et scriba* de 1072, *Benardus sacerdos, scriptor* de 1079, etc. Els mateixos abats no desdenyaven dur a terme la funció d'escrivà, com a l'any 1018 *Guifredus abbas qui ista donatione rogatus scrip-*

sit, un altre *Guifredus abbas*, que ho era de Sant Marçal de Montseny, clou el document fent present que *per se ipsum scribit* l'any 1066 i, fins i tot, el 1090 *Grimallus abba dictavit et Adelmirus diaconus scripsit*. (Id. n. 2).

² P. e. *Borrellus scholasticus* de l'any 1040, *Berillus gramaticus* de 1055, *Aladus gramaticus* de 1059 i, fins i tot, el poeta *Rainaldus componere carmina doctus* de 1088. L'any 1080, exerceix també d'*scriptor* un *Petrus scolasticus*. (Ibid. n. 3).

³ *Ermengaudus lator legis ac iuris hanc scripsit*, que amb aquestes i altres semblants paraules clou diplomes des de 1076 fins a 1096, donat a conèixer Cebrià Baraut en *Urgellia*.

⁴ Els anys 994, 1000 i 1007, *Ervigius presbiter cognominatus Marcho, qui hanc scripsit et signavit*. De 1005 a 1025, el tan conegut *Bonushomo iudex*,

que també és *levita* i *exarator* de documents. En un conjunt de 10 diplomes entre 1011 i 1035, *Poncius Bonusfilius Marchi*, designat, també, per *Poncius cognomento Bonifili, clericus et iudex*, autoritza actes i contractes i, fins i tot, n'és l'escrivent material, *hec scripsit*. A vegades veurem la intervenció d'un jutge fent d'*scriptor* de diplomes que res tenen a veure amb la matèria judiciària, p. e., en 1022 *Salomon sacer et iudex* que *scripsit et subscripsit*. (Pons i Guri, cit. núm. 5). La dualitat de funció judiciària amb la notarial es farà més endavant incompatible sota el Dret comú.

⁵ Un document de 977 (Marca Hispanica, pàg. 914, apt. CXXI) d'un *Boretus notarius* presenta escandalosos indicis de falsedat. Altres que es titulen *notarius*, diuen ser-ho del comte de Barcelona, o sia, per raó de la seva funció de cancelleria. Un *Poncius notarius Sancti Honorati et monachus*, que redacta la dotàlia de l'església de Sant Iscle de Vallalta sota manament del bisbe Berenguer Guifré de Girona, l'any 1090, no és català i pertany al Monestir de Lerins que tot just s'havia fet càrrec del priorat de Sant Pol de Mar. Un *Guillelmus notarius et monachus, proles quondam Arnalli*, redactà en 1100 la constitució de la Confraria de Santa Maria de Lillet. (Ibid. pàg. 98, núm. 6).

⁶ P.e.: *Poncius presbiter et scriptor* de l'any 1117. *Bernardus* que obra d'*scriptor* a Elna en 1118. El clergue de Barcelona *Poncius* (1129-1163), que es titula *scriba*, algunes vegades, diu fer-ho per *iussione comitis*, després es manifesta *scriba Ildefonsi regis Aragonum*, i acaba per titular-se *notarius*. En 1144 i 1145, veiem *Iohannes Albani* exercint d'*scriba* a Montblanc i, un *Raimundus* que ho és a Juneda. De 1149 a 1199, *Bernardus presbiter et scriptor*. De 1150 a 1189 el tan conegut Pere de Corró *scriptor*, que probablement és pare d'un altre *Petrus de Corron, iunior, scriptor* que trobem l'any 1173. El 1157 el *levita Guillelmus* és *scriptor* del Comte d'Urgell. En 1158, en 1159 i en 1160, respectivament, veiem actuar els *scribae Raimundus sacerdos, Guillelmus Petri i Giraldu*. En 1164 *Enricus scriptor*. De 1164 a 1170, *Arnaldus presbiter et scriba*. Un *Poncius de Osore* que era *primicerius Barchinone* fou *scriba regis* de 1163 a 1190. De 1168 a 1690 trobem d'*scriba* el tan famós Bernat de Caldes. Altre *Guillelmus scriptor*, exerceix de 1173 a 1199. En 1175 trobem *Raimundus scriptor* a Juneda; en 1162, *Petrus scriptor* a Lleida, i en 1175, a Tremp *Amatus* que és *scriptor sub rogatione Raimundum comitem*. En 1178 i en 1179 Guillem de Bonastre és *scriptor domine Regine*, i en 1184 *Bermundus* és *domini regis scriptor*, etc. (Ibid. núm. 7).

⁷ P.e.: En 1110 i en 1114 exerceix d'*escribà Renallus magister Barchinonensis*; en 1115, *Archemballus gramaticus*; en 1129, *Arnulfus gramaticus*, i en 1143, *Renauls magister Gerundensis ecclesie*. En 1145 actua d'*escribà Raimundus literatus*; en 1150, *Sanahuia magister scholarum*, i un *magister Iohannes*, en 1195. El 1187, *Arnaldus gramaticus qui scripsit mandato magistri Radulfi*, mestres de primeres lletres, a més d'exercir l'escrivania, tenen funció de cancelleria, com en 1185 i en 1186 *Bernardus de Valle domini regis literator* i en 1190 *Willelmus de de Cortey literator domine regine*. (Ibid. núm. 8).

⁸ Persisteix encara un *Salomon capellanus et iudex* exercint d'*escribà* de 1110 a 1149 àdhuc en diplomes que no contenen cap acte judiciari.

⁹ De 1134 a 1160, *Poncius, notarius comitis*. En 1140 un altre *Poncius notarius* a Tortosa. *Gandulfus* obra com *notarius* dels cònsols genovesos de 1149. *Senderedus* és *notarius Tarraconensis Sedis* de 1149 a 1170. Berenguer de Parets ho és *domini regis* de 1177 a 1182 i, en 1190 ho és de *domina regina*. De 1177 a 1194 *Guillelmus de Bassia* i de 1194 a 1198, *Iohannes bearnensis*, són *notarii domini regis*, mentre que un *Columbus* ho és en 1192 i Pere de Blanes en 1194. De 1173 a 1193 trobem *Petrus de Tarracona, tarraconensis notarius*. En 1179 *Bernardus* és *notarius domini Rogerii vicecomitis Bitarrensensis* i en 1195 *Petrus Rubei subdiaconus* ho és *domini Barchinone episcopi*. Cal recordar, però, que el *liber iudicum* reservava el nom de *notarius* als qui exercien la cancelleria reial.

¹⁰ L'any 1176 el famós *Bernardus de Calidis domini regis tabellio*, et *Bermundus qui utriusque partis mandato hoc instrumentum composuit, ipso Bernardus tabellio regis iuvante* (Marca Hispanica, apt. 468). És un bon precedent de la penetració de les nomenclatures del nou dret. Aquest notari rep, també, el qualificatiu de *tabellio* l'any 1188 quan Alfons I li estableix la notaria de Vilafranca del Penedès.

¹¹ GARCÍA H. *El notariado de Fich durante la Edad Media*, la Notaria (Barcelona, 1947), pàg. 76.

¹² ARAGÓ i CABAÑAS, A.M. *Concessions reials del dret de notaria a parròquies i monestirs catalans*, Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos, vol. I. (Barcelona, 1978 pàg. 8-9).

¹³ MERCADER i COLOMER, J. *Los archivos de Igualada*, (Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada), pàg. 13.

¹⁴ GARCÍA, cit. pàg. 97 i 239. El concessionari Andreu S'Almúnia exercia, quan menys, des de 1166.

¹⁵ BOFARULL, Francisco de. *Documentos para escribir una monografía de la villa de Montblanch*, Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, VI (1898), pàg. 451.

¹⁶ ARAGÓ, cit. pàg. 9.

¹⁷ ARAGÓ, cit. pàg. 10.

¹⁸ L'any 1154, Staldat, prior de Belcaire, es titula *notarius publicus tenens scribaniam episcopi Gerundensis*. De 1172 a 1207 és freqüent de trobar *Ermengaudus presbiter et publicus scriptor Gerunde*. En 1173, *Bernardus de Clero notarius publicus ilderensis* i el, també, notari públic lleidatà *Iohannes de Rüdario*.

¹⁹ Publicat per Palmieri, sota el títol de *Wernerii Formularium tabellionum* (Biblioteca Jurídica Meedi Aevi, 1914). Sembla que el seu text presenta interpolacions del segle XIII.

²⁰ *Schedius* = el que no és acabat, cosa improvisada o provisional.

²¹ L'any 1151, en l'atorgament que feu el magnat Guillem Umbert, el testament es va fer primer en tauletes de cera i es passà seguidament a pergami. (v. el nostre estudi *La successió de Guillem Umbert de Basella*, Recull d'Estudis d'Història Jurídica Catalana, vol. III, Barcelona, 1989, pàg. 36 i 45. El recordat amic Josep Trenchs Odena ens comunicà haver localitzat un altre cas semblant d'ús d'aquelles tauletes una mica més endavant del mateix segle XII.

²² El *protocollum* era una charta en la qual havia posat un segell, i en la qual calia estendre l'instrument, tal com disposava la *Novella 44* de Justinià.

²³ A vegades se'n digué "pergami de drap".

²⁴ VALLS i SUBIRÀ, Oriol. *La Historia del papel en España*, vol. I, Barcelona, 1978 pàg. 152. Pau Vila, *L'aspecte geogràfic de la indústria paperera a Catalunya*, Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya (1935), pàg. 68-75 i 144-151. Vid. Francesc Carreras Candi, *Desenrotllament de la institució notarial a Catalunya en el segle XIII*, Miscel·lània Històrica Catalana, II Barcelona 1906, pàg. 333.

²⁵ RAMON, S. i FUENTES, M.M. *Inventari dels protocols notariais de l'Arxíu Arxidiocesà de Tarragona*, Barcelona. 1987, pàg. 104.

²⁶ Publicat amb estudi introductori, regist i transcripció crítica, sota el títol de *Manual d'Alcover (1228-*

1229) en "De scriptis notariorum", treball d'equip de la unitat de Paleografia i Diplomàtica del Departament d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona. Barcelona 1989, pàg. 161-261.

²⁷ RAMON i FUENTES, cit. pàg. 214.

²⁸ CASAS LOSCOS, Lluïsa i OLLICH, Imma. *Catàleg dels arxius notariais de Vic*. Barcelona, 1986, pàg. 130.

²⁹ PUIG i USTRELL, Pere i SANLLEHÍ, Josep. *Catàleg de l'Arxíu Notarial de Terrassa*. Barcelona, 1984, pàg. 51.

³⁰ PUIG i USTRELL, Pere. *Capbreu primer de Bertran acòlit, notari de Terrassa, 1237-1242*, 2 vols. Barcelona, 1992.

³¹ RAMON i FUENTES, cit. pàg. 104.

³² El Dr. Sanç Capdevila, arxiver arxidiocesà de Tarragona, havia tingut la previsió de concentrar en aquell arxíu els fons històrics notariais dispersos en les diferents parròquies. Això els salvà de les depredacions que es cometeren contra l'Església catalana durant la Guerra Civil de 1936-1939.

³³ RAMON i FUENTES, cit. pàg. 52.

³⁴ PONS i GURI, J.M. i PALOU i MIQUEL, Hug. *Catàleg de l'Arxíu Històric Notarial d'Arenys de Mar*. Barcelona, 1992, pàg. 213. Fons adventicis. Adquirit junt amb altra documentació del llibreter Joan B. Batlle en 1959.

³⁵ *Historia de la villa de Santa Coloma de Queralt*, Barcelona, 1879.

³⁶ RAMON i FUENTES, cit. pàg. 116.

³⁷ No s'ha publicat catàleg-inventari d'aquells protocols.

³⁸ Vegeu el nostre estudi *Característiques paleogràfiques dels llibres notariais catalans fins al 1351*. VII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, Barcelona 1962; inserit també en "Recull d'estudis d'Història Jurídica catalana", vol. I Barcelona 1989, pàg. 194 i 196.

³⁹ BOSOM ISERN, S. i GALCERAN VIGUÉ, S. *Catàleg dels protocols de Puigcerdà*. Barcelona, 1983, pàg. 263.

⁴⁰ No hauria estat res de nou, pel precedent que en el sistema anterior s'emprés, fins feia poc, l'indicció romana per complement de les datacions d'aquells diplomes als quals hom volia donar especial solemnitat, com eren, entre d'altres, les consagracions i do-

talies d'esglésies.

⁴¹ Sembla que obeïa a què l'instrument respongués al borrador o minuta d'algun jurista i al fet que el notari volgués conservar aquella redacció *in extenso*, a manera de formulari.

⁴² Valdria la pena de penetrar, si això fos possible, en la biografia de l'escriptor Sant Cristòfor que signava Bertran acòlit (sembla que aquesta era la seva categoria dins del clergat), car podria ser interessant conèixer la seva formació i on l'adquiriria.

⁴³ Sobre aquesta mena irregular d'abreviar, que en el camp notarial anava guanyant cada vegada més terreny al llarg del segle XIII i primera meitat del XIV, vegeu *Característiques paleogràfiques dels llibres notariais catalans fins al 1351*, cit. Tal volta s'inspirà en les gloses i cites jurídiques, bé que aquells notaris fossin llocs en el dret, per l'afany desmesurat d'estalviar feina i esforç.

⁴⁴ *Llibre notariais catalans*, cit. pàg. 107. Al moment històric objecte de la present lliçó, encara no havien pres carta de naturalesa els llibres especialitzats, com foren després els *testamentorum*, *procuratorum*, *inventariorum*, *capitulorum matrimonialium*, *obligationum*, etc. Tampoc no s'havia arribat a la distinció entre el *manuale apriorum* i el *liber notularum*, bé que posteriorment aquesta diferenciació resultava ben poc efectiva. Els llibres no especials reberen el nom de *liber communis*.

⁴⁵ En aquesta manera diàfana d'estendre els enregistraments itàlics, hi excel·liren els llibres notariais de Gènova, tant el posat en pergamí començant l'any 1154, com els del segle XIII escrits sobre paper. En aquests darrers, posats molt acuradament, s'arriba, fins i tot, a escriure'ls a dos corondells a cada pàgina.

⁴⁶ Vegeu en el nostre: *Algunes orientacions per*

a la utilització dels fons de les seccions històriques notariais, en "Recull d'estudis d'història jurídica catalana", vol. I, Barcelona 1989, pàg. 178-180, i *Característiques paleogràfiques* etc. cit. pàg. 199-200.

⁴⁷ PONS i GURI, J.M. *El Corpus Iuris a Catalunya*, en "Documents Jurídics de la història de Catalunya" (Departament de Justícia, 1991), pàg. 128.

⁴⁸ L'assentament datat de 2 de març de 1238, posat extensament, fa cita concreta de les lleis del títol *De fundo dotali* (Còdex, V, 23). Vid. nota 41 precedent.

⁴⁹ *El Corpus Iuris a Catalunya*, cit. pàg. 119-121.

⁵⁰ En canvi, hi ha l'insòlit precedent de l'instrument de publicació del testament sacramental d'Arnau de Caboet que tingué lloc l'any 1170 a la Seu d'Urgell, en el qual es consignen les frases *institutio heredis precipua et principales causa testamentorum est... instituit heredem... ad omnem suam voluntatem faciendam*, les quals, sobretot la primera, reflexen un estadi de coneixements de la Glossa romanista més pròpia d'un legista que d'un escriptor, per més notari que hagués estat. Aquest text tan sorprenent per la seva anticipació, no passa, doncs, d'esporàdica peça de llum. El transcriu J. Miret i Sans en l'apèndix documental XV d'*Investigación històrica sobre el vizcondado de Castellbó*, Barcelona, 1900, pàg. 376-377.

⁵¹ Ben sovint, en la cloenda de les còpies lliurades més tard i en les diligències processals d'aquestes reconstitucions, es donava molta importància al fet que l'assentament fos barrat. Sobre el procediment que se seguia en això amb la nova sistemàtica notarial, vegeu *Algunes orientacions per a la utilització dels fons de les seccions històriques notariais*, cit. pàg. 163.

BIBLIOGRAFIA ASSEQUIBLE

AIRALDI, G. *Notariato genovese e notariato catalano*. Atti I° Congresso Liguria-Catalogna, Gènova, 1974.

ARACÓ i CABAÑES, Antoni M^a. *Concessions reials del dret notarial a parròquies i monestirs catalans*. Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos, VI, Barcelona, 1978, pàg. 1-14.

CARRERAS CANDI, Francesc. *Desenrotllament de la institució notarial a Catalunya en el segle XIII*. Miscel·lània Històrica Catalana II, Barcelona, 1918.

CONDE, Rafael i GIMENO, Francisco. *Notarías y escribanías de concesión real en la Corona de Aragón. Siglo XIII*. Actas del VII Congreso Internacional de Diplomática, València, 1986, I, pàg. 281-392.

COSTAMAGNA, Giorgio. *Il notariato nell'Italia settentrionale durante i secoli XII e XIII*. Actas del VII Congreso Internacional i secoli XII e XIII. Actas del VII Congreso Internacional de Diplomática, València, 1986, pàg. 991-1008.

DURAN i CAÑAMERAS, Feliu. *Notas para la Historia del Notariado catalán*. Estudios y Documentos de los Archivos de Protocolos, III, Barcelona, 1955, pàg. 71-207.

FERRER i MALLOL, Maria Teresa. *La redacció de l'instrument notarial a Catalunya. Cèdules, manuals, llibres i cartes*. Estudios y Documentos de los Archivos de Protocolos, IV, Barcelona, 1974, pàg. 29-192.

FIGA FAURA, Lluís. *Primera recepció del dret comú*. Llibre del Congrés Jurídic Català, Barcelona, 1972, pàg. 339-369.

FONT i RIUS, Josep M^a. *La recepción del Derecho Romano en la Península Ibérica durante la Edad Media*. Recueil de mémoires et travaux. Société d'Histoire du Droit, etc. Faculté de Droit et des Sciences Économiques de Montpellier, 1967, pàg. 85-104.

GARCÍA, Honorio. *El Notariado en Vich durante la Edad Media*. La Notaria, (Barcelona, 1941), 6 i 258 i ss. *Reflexiones sobre la forma de investigar la Historia del Notariado*. La Notaria, Barcelona, 1947 pàg. 383-396. *Notas para unos prolegómenos a la historia del notariado español*. Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos, Barcelona, 1950, pàg. 121-149.

GOURON, André. *Un assaut en deux vagues: la diffusion du droit romain dans l'Europe du XIIIe siècle*. El Dret Comú i Catalunya. Actes del I Simposi Internacional de Barcelona, 25-26 maig 1990, pàg. 389-404.

HINOJOSA, Eduardo de. *La reception du droit romain en Catalogne*. Melanges Fitting (Montpellier), I, pàg. 248-294. Hi ha una bona traducció de G.M. de Brocà. Boletín de R. Academia de Buenas Letras de Barcelona, vol. V. 1909-1910, pàg. 389-404.

IGLESIA FERREIROS, Aquilino. *La difusión del derecho común en Cataluña*, El Dret Comú i Catalunya. Actes del I Simposi Internacional de Barcelona, 25-26 maig 1990, pàg. 95-279. *La recepción del derecho común. Estado de la cuestión e hipótesis de trabajo*. El Dret, etc. Actes del II Simposi Internacional de Barcelona, 31 de maig - 1 de juny de 1991, pàg. 213-330.

NÚÑEZ LAGOS, Rafael. *El documento notarial y Rolandino*, en "Rolandino Passaggeri notario de Bolonia". AURORA. Madrid, 1950, pàg. VI-LXIV.

ORLANDELLI, Gianfranco. *Documenti e formulari bolognesi da Imerio alla "Collectio contractuum" di Rolandino*. Actas del VII Congreso Internacional de Diplomática, València, 1986, II, pàg. 1009-1035.

PONS i GURI, J.M. *Llibres notariais catalans*. Simposi Internacional "Trivium, Quadrivium, Studium", Dep. Hist. Med. Paleog. y Dipl. de la Univ., Barcelona, 1990, pàg. 97-109. *El Corpus Iuris a Catalunya*. Documents Jurídics de la Història de Catalunya. Departament de Justicia, Barcelona, 1992, pàg. 116-134. *Algunes orientacions per a la utilització dels fons de seccions històriques en districtes notariais*. Recull d'Estudis d'Història Jurídica Catalana, Barcelona, 1989, pàg. 161-189. *Característiques paleogràfiques dels llibres notariais catalans fins al 1351*. Recull d'Estudis cit. I, pàg. 191-218.

TOMBA, Giorgio. *L'atto notarile nelle registrazioni pubbliche bolognesi nel secolo XIII*. Actas del VII Congreso Internacional de Diplomática, València 1986, pàg. 1091-1107.

TRENCHS ODENA, Josep. *Bibliografía del notariado en España*. Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos, IV, Barcelona, 1974, pàg. 193-237.

RESUMEN

Este artículo es la transcripción de la conferencia pronunciada por el autor en la ceremonia de clausura del II Máster en Archivística de la Universidad Autónoma de Barcelona y el I de la de Girona. El tema tratado fue el proceso que condujo, a la expiración del siglo XII, a la adopción en Cataluña de un nuevo sistema notarial que enraizará plenamente en el siglo XIII y que afectará tanto los aspectos externos del documento como el proceso de su creación y su credibilidad.

RESUME

Il s'agit de la transcription de la conférence donnée par l'auteur à l'occasion de la cérémonie de clôture du II Master d'Archivistes de l'Université Autonome de Barcelone et du I Master de l'Université de Gérone. Le sujet traité est le processus qui a conduit, vers la fin du XIIe siècle à l'adoption en Catalogne d'un nouveau système notarial qui s'est ensuite parfaitement consolidé au cours du XIIIe siècle et qui s'est ensuite parfaitement consolidé au cours du XIIIe siècle et qui concerne aussi bien les aspects externes du document que le processus de sa création et sa crédibilité.

SUMMARY

This article is the transcription of a paper given by the author during the closing ceremony of the II Master in Archive Administration of the Autonomous University of Barcelona and the I Master in Archive Administration of the University of Girona. The central theme of the paper was the process which led to the adoption of a new notarial system in Catalonia in the expiration 12th century and which then became fully established in the 13th century and proved to be important both for the external aspects of the document and its creation and credibility.